

KOVAA KYTYIÄ JA KAUNOKAISIA

Kirjoituksia lajityyppikirjallisuudesta

KUSTANTAMO
HELMIVÖ

Juri Nummelin

Kovaa kyytiä ja kaunokaisia

Juri Nummelin

Kovaa kyytiä ja kaunokaisia

Kirjoituksia lajityyppikirjallisuudesta

Kustantamo Helmivyö

Turku 2016

Juri Nummelin: Kovaa kyytiä ja kaunokaisia

ISBN 978-952-7211-03-8

BoD 2016

Sisällysluettelo

9 Esipuhe

1. Yleistä

12 Pulp-kirjallisuuden historiaa: Kolikkolehdistä taskukirjoihin (julkaistu esipuheena teoksessa *Pulpografia*, 2000; editoitu)

46 Englantilaisen kioskirjallisuuden tarina (julkaistu esipuheena teoksessa *Pulpografia Britannica*, 2014)

71 Trillerin historiaa: John Buchanista Dan Browniin (julkaistu esipuheena teoksessa *Amerikkalaisia jännityskirjailijoita*, 2007; täydennetty)

89 Lännenkirjallisuuden historia (julkaistu esipuheena teoksessa *Pohjoisamerikkalaisia lännenkirjailijoita*, 2005)

115 Aussipulpin lyhyt historia

118 Kirjaversioiden mutkikas historia (julkaistu Bibliophiloksessa 2013)

2. Ilmiöitä ja alalajityyppejä

Kauhu

129 Aussipulpin lyhyt historia Aussipulpin lyhyt historia Aussipulpin lyhyt historia Aussipulpin lyhyt historia Vampyyriviihteen historiasta: Verenimijöiden tarina (julkaistu esipuheena teoksessa *Verenbimo*, 2011)

140 Elävien kuolleiden lyhyt historia (julkaistu esipuheena teoksessa *Tuhansien zombien maa*, 2009)

145 Ihmissuden historiaa: Sudesta ihmiseksi ja toisinpäin (julkaistu esipuheena teoksessa *Kuun pimeä puoli*, 2013)

151 Lovecraftin pelottava maailmankaikkeus (julkaisematon)

Dekkarit

157 Naisten noir (julkaistu Ruumiin kulttuurissa 2005; täydennetty)

166 Film noirin kirjallista taustaa (julkaistu Pulp-lehdessä 2007)

- 186 Hank Jansonin pitkä elämä (julkaistu Ruumiin kulttuurissa 2006)
- 197 Herrasmiesrikollisesta Killmasteriksi: Nick Carterin monet vaiheet (julkaistu Ruumiin kulttuurissa 2011)
- 204 Kolmen etsivän seikkailut (julkaistu Ruumiin kulttuurissa 2014)
- 210 Suomentamattomia pulp- ja pokkariklassikoita (julkaistu Pulp-lehdessä 2007)
- 217 USA:ssa julkaisemattomia pokkareita suomeksi: Pokkarien arvoitus (julkaistu *Suomennoskirjallisuuden historiassa* 2007)
- 222 Tosirikoslehtien historiaa: Suttuisten tabloidien viehäytys (luento Turun yliopiston journalismikurssilla 2001)

Länkkärit

- 228 Kioskilänkkärien historia (julkaistu esipuheena teoksessa *Kuudestilaukeavat*, 2004)
- 244 Noir-länkkärien kultakausi: Mädäntynyt rajaseutu (julkaistu *Pulpissa* 2007)
- 251 Intiaanit lännenkirjallisuudessa: Jalon villin pitkä vaellus (julkaistu *Ruudinsavussa* 2005)
- 259 Länkkäripokkarit ja seksi (julkaistu *Ruudinsavussa* 2006)
- 263 Spagettilänkkärien kirjaversioita (julkaistu *Ruudinsavussa* 2004)
- 266 Kauhun, scifin ja länkkäreiden liitto: Kun zombiet ryöstivät saluunan (julkaistu *Ruudinsavussa* 2003 sekä jälkisanoina teoksessa *Laurankomies*, 2014)
- 282 Zorron luoja Johnston McCulley

Muita lajityyppejä

- 287 Sarjakuviin perustuvien romaanien lyhyt historia (julkaistu *Bibliophilokses*sa 2013)
- 292 Big Little Books: Flash Gordonista Mikki Hiireen (julkaistu *Pulp-lehdessä* 2012)
- 297 Flash Gordon seikkailee pulpin maailmassa (julkaistu *Pulp-lehdessä* 2012)
- 301 Ilmasotapulpien kukoistusaika (julkaistu teoksessa *Seikkailujen taivas*, 2012)
- 305 Urheilukirjallisuus ja pulp fiction (aiemmin julkaisematon)
- 311 Seksipokkarien kultakausi: Kylymättömästä Kadonneen kondomin arvoitukseen (julkaistu *Bibliophilokses*sa 2011)

4. Edgar Rice Burroughsin tiimoilta

- 325** Hyvä elämäkertateos Edgar Rice Burroughsista (julkaistu Pulp-lehdessä 2004)
- 327** Burroughsin postuumia tuotantoa (julkaistu Pulp-lehdessä 2005)
- 331** Tarzanin isän sukulaiset kirjallisissa puuhissa (julkaistu Pulp-lehdessä 2004)
- 334** John Carterin ja Tarzanin edeltäjiä (julkaistu Pulp-lehdessä 2005)
- 336** Tarzan ja Barsoom muiden kirjoittamina (julkaistu Pulp-lehdessä 2004)
- 345** Tarzanin monet kopiot (julkaistu Pulp-lehdessä 2005)

5. Tekijöitä, kirjailijoita

- 359** Kovaksikeitetyn dekkarin edelläkävijä (julkaistu lyhennettynä Ruumiin kulttuurissa 2016)
- 366** Hugh Cave oli pulp-legendia: Kauhua, rikoksia, romantiikkaa, voodooa (julkaistu Pulp-lehdessä 2004)
- 376** Harry Whittingtonin monivaiheinen elämä: noir-mestarin sadat kirjat (julkaistu Pulp-lehdessä 2007)
- 388** William Johnstonin nimetön taide (julkaistu osittain Ruumiin kulttuurissa 2003 ja Pulp-lehdessä 2003)
- 392** Hurja kotiseutukirjailija Joe R. Lansdale (julkaistu lyhennettynä Ruumiin kulttuurissa 2016)
- 403** Rikkaat pulp-kirjailijat (julkaistu Pulp-lehdessä 2006)
- 406** Nopean kirjoittamisen sankarit (julkaistu Kaltiossa 2014)
- 412** Haamujen huhuilua (julkaistu Aamulehden Valo-liitteessä 2005)

Esipuhe

Lajityyppikirjallisuus on jatkuvasti suosituempaa. Varsinkin dekkarit, fantasia, science fiction ja kauhu ovat nousseet jopa kirjalliseen mainstreamiin, ja valtavirtakirjallisuudessa ilmestyy uusia teoksia, joiden jännäri-, fantasia- tai scifi-luonnetta ei erikseen korosteta. Myös naisille tarkoitettu romantiikka elää vahvasti chick lit -genressä.

On kuitenkin käynyt aina niin kuin jokin lajityyppi nousee uuteen suosioon: sen historia unohdetaan. Siksi tämä kirja tuntuu tarpeelliselta. Käyn kirjan eri artikkeleissa läpi erilaisia lajityyppejä ja nostan niistä esille kiinnostavia ilmiöitä, joko hyviä tekijöitä tai ilmaisevia asioita. Kirja keskittyy vahvasti menneisyyteen, mutta vain menneisyyden tuntemalla voi ymmärtää nykyisyyttä. Lisäksi menneisyydestä voi löytää oikeasti hyviä ja edelleen tuoreelta tuntuvia teoksia.

Kirjan (melkein) kaikki tekstit on julkaistu aiemmin. Osa on esipuheita eri teoksiin (mm. dekkarihakuteos *Pulpografia* ja lännkärihakuteos *Kuudestilaukeavat*), osa on erillisinä ilmestyneitä artikkeleita. Joukossa on suhteellisen laajalevikkisiä lehtiä, kuten Dekkariseurana Ruumiin kulttuuri tai Bibliofiilien seuran Bibliophiloksessa, mutta osa myös pienilevikkisiä erikoisjulkaisuja, kuten toimittamani Pulp tai kerran ilmestynyt Seikkailujen taivas, jossa ilmestyi artikkelin lisäksi neljä ilmasotanovellia. Kaikki tekstit on käyty läpi ja niistä on korjattu kielen lisäksi myös virheellisiä ja ylimalkaisia väitteitä. Varsinkin esikoisteokseni *Pulpografian* johdantoartikkeliä on korjailtu.

Kirja tarjoaa toivoakseni kiinnostavaa luettavaa lajityyppikirjallisuuden historiasta ja innostaa etsimään uusia nimiä. Tärkeintä olisi ymmärtää, että niin sanottu kioskikirjallisuus eli ironisesti ja hiukan halveksuenkin käytetty “pulp” ei ole automaattisesti huonoa kirjallisuutta. Huonoimmillaankin siihen voi liittyä paljon kiinnostavaa.

Turussa syyskuussa 2016

Juri Nummelin

1. Yleistä

Pulp-kirjallisuuden historiaa

Kolikkolehdistä taskukirjoihin

Pulp-lehtien historia tavataan aloittaa niin sanotuista dime noveleista. Ne olivat ensimmäisiä kokonaan kaunokirjallisuudelle omistettuja halpoja aikakausjulkaisuja, joita alkoi ilmestyä Yhdysvalloissa 1800-luvun lopulla. Niitä edelsivät goottilaisen kauhukirjallisuuden karkeisiin lyhennelmiin keskittyneet niin sanotut chapbookit 1800-luvun alussa sekä myöhemmin 1800-luvun puoleenväliin tultaessa niin sanotut weekliesit eli viikkojulkaisut, sanomalehtipaperille painetut, yleensä nelisivuiset lehdet, joissa julkaistiin lyhennettyjä tarinoita englantilaisesta tai amerikkalaisesta kaunokirjallisuudesta.

Lehdissä julkaistiin kuitenkin jatkuvasti samoja tarinoita, mikä synnytti tarpeen saada uutta materiaalia. Lehdet käyttivät tähän tarkoitukseen kilpailuja, joiden voittaja sai sata dollaria — novellit, jotka eivät voittaneet, julkaistiin lehdissä ilman palkkiota. Pian lehdet alkoivat kuitenkin maksaa tarinoista. Alan historioitsija Lee Server toteaa, että tällöin syntyi niin sanottu senttari (hack writer), joka ei kirjoittaakseen tarvinnut suurta luovaa inspiraatiota, niin kuin 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alussa yleensä ajateltiin, vaan joka ainoastaan tuotti tekstiä eri tarpeisiin täysin riippumatta henkilökohtaisista tarpeistaan tai mieltymyksistään.

Askel kohti pulp-lehtiä oli myös se, että lehtien julkaisijat tajusivat, että tekstiä voitiin tuottaa nimenomaan tiettyihin tarpeisiin, tietyn kaavan mukaan ja tiettyä lukijakuntia varten. Syntyivät lajityypit, keskeisimpinä lännenkertomus, romanssi ja Horatio Alger -tyyppiset pikareskiromaanien väljennetyt versiot.

Dime noveleja alkoi ilmestyä 1860-luvulla; osa ensimmäisistä oli viikkojulkaisuista kopioituja uudelleenjulkaisuja. Lajityypit erikoistuivat edelleen: herrasmies-

seikkailija Nick Carter, kirjallisuuden kenties pitkäikäisin sankarihahmo, esiintyi ensimmäisen kerran omalla nimellään julkaistussa lukemistossa vuonna 1896, kymmenen vuotta sen jälkeen, kun sankari oli debytoinut sanomalehdessä. Carterin seikkailuja suomennettiin 1900-luvun alussa. 1800-luvun lopulla myös läntentarinointa alkoi ilmestyä aiempaa enemmän. Tärkeimpiä sankareita olivat Young Wild West ja Deadwood Dick. Itsekin Villissä lännessä seikkailut Ned Buntline loi Buffalo Billin William Codyn juttujen pohjalta.

Pulp fictionin lähtölaukaus

Ensimmäinen varsinainen pulp-lehti oli Argosy, jonka Frank A. Munsey perusti vuonna 1882 nimellä The Golden Argosy. Munsey julkaisi lehdessään lähinnä pojille tarkoitettuja seikkailukertomuksia ja yleistajuisia artikkeleita, mutta lehti ei menestynyt. Niinpä Munsey muutti vuonna 1896 linjaa radikaalisti: lehdestä hävisi kaikki muu kirjallisuus paitsi fiktio. Rahaa säästääkseen Munsey lisäksi painatti lehden halvimmalle saatavissa olevalle paperille. Lehdestä tuli nopeasti huippusuositettu ja parhaimmillaan sen levikki oli 700 000 — mitä lukua mikään muu pulp-lehti ei sittemminkään saavuttanut.

Argosyn vaikutus levisi. Munsey perusti toisen pulp-lehden, Railroad Man's Magazinen, vuonna 1906, ja aikaisemmin halpoja aikakauskirjoja tehnyt kustantamo Street & Smith perusti pitkäikäisen Blue Bookin vuonna 1905 sekä ensimmäisen viikoittain ilmestyneen pulp-lehden Cavalierin 1912. Niin ikään pitkäikäinen ja suosittu Adventure-lehti perustettiin samoihin aikoihin.

Seuraavalla vuosikymmenellä pulp-lehtien määrä kasvoi. Uusia kustantajia ja lehtiä ilmestyi paljon. Yleisin lajityyppi lehdissä oli seikkailu. Se salli kattolajityyppinä monenlaisia tarinoita: ne saattoivat sijoittua menneille vuosisadoille tai ensimmäisen maailmansodan melskeisiin. Myöhemmin 1920-luvulla lajityyppi-valikoima laajeni rikostarinoihin, läntkkäreihin, romantiikkaan, sci-fiin ja kauhuun. Myös tositapahtumiin keskittyvät pulp-lehdet olivat suosittuja.

Dell-kustantamo perustettiin 1921, ja sen ensimmäinen pulp-lehti oli I Confess, jota seurasivat muun muassa lehdet Scotland Yard ja Public Enemy. William Clayton perusti 1920-luvulla muun muassa lehdet Ranch Romances ja Clues.

A. A. Wynin Ace Magazines -yhtiö perusti muun muassa Secret Agent X:n, Eerie Storiesin ja Ten Detective Acesin. Sittemmin 1950-luvulla huomattavaksi pokkarikustantamoksi noussut Fawcett julkaisi muun muassa lehtiä Battle Stories ja Startling Detective Adventures. Jälkimmäinen pureutui tositapahtumiin.

Kustantamoja ja lehtiä oli loputtomiin ja monet niistä toimivat vain vähän aikaa. Monikaan pulp-lehti ei ilmestynyt kuin yhden tai kahden numeron verran, kuten esimerkiksi Strange Suicides ja Fire Fighters, jotka perusti monien huonojen ideoiden mieheksi kutsuttu Harold Hersey.

Tärkeitä kustantamoja olivat Standard Publications (jonka lehtiä olivat muun muassa Thrilling Detective, Thrilling Adventures, Phantom Detective ja Captain Future) ja Popular Publications (Dime Detective, Battle Aces, Detective Action Stories, The Spider, Operator #5, Dime Mystery, Terror Tales ja Horror Stories). Popular Publications osti lopulta myös Black Maskin, Adventuren ja Argosyn, ja siitä tuli tärkein pulp-kustantaja.

Lehdet olivat alun perin paksuja, yli 200-sivuisia, mutta ne ohenivat 1920-luvulla. Paksut lehdet korvattiin yleensä 128-sivuisilla, värikkäämmiin ja dynaamisemmin kuvitetuilla lehdillä. Tarinoista tuli lyhyempiä ja vauhdikkaampia ja kielestä ytimekkäämpää. Tämä valmisteli tietä muun muassa kovaksikeitetylle rikoskirjallisuudelle. Myös kauhukirjallisuudesta putosi sievistely pois ja tilalle tulivat H. P. Lovecraftin kaltaisten kirjailijoiden synkkyys sekä Terror Talesin ja Horror Storiesin tyypisten lehtien irvokkuus.

Pulp-lehtien määrä oli suurimmillaan 1930-luvulla. Monet niistä menestyivät ja useat tärkeät kirjailijat aloittivat tuona aikana tai loivat tuolloin kestävimmän tuotantonsa. Kaikkiaan pulp-lehtiä ilmestyi yli 1 200 nimikettä. Aloja oli monta. Perinteisten lajityyppien lisäksi voi mainita muun muassa urheilun (Sport Story Magazine, Fight Stories, Top-Notch Magazine, Fifteen Sport Stories, Jack Dempsey's Fight Magazine), ilmailun (Air Trails, G-8 and his Battle Aces, Dusty Ayres, Zeppelin Stories), sodan (War Stories), naisille tarkoitetun romantiikan (Women's Stories, All Around Magazine, Snappy Stories), viidakkotarinat (Jungle Stories) ja muukalaislegioonatarinat (Foreign Legion Adventures).

Monet mainituista lajityypeistä olivat suosittuja, varsinkin naisten romantiikka. Suosituimpia pulp-lehdistä olivat lännenlehdet, ja pisimpään ilmestynyt pulp-

lehti oli vasta 1971 lakkautettu Ranch Romances (jos ei lasketa Railroad Man's Magazinea, joka ilmestyi aina vuoteen 1979, joskin fiktio oli lehdestä jätetty pois jo vuonna 1954). Näitä lajityyppisiä on myöhemmässä pulp-tutkimuksessa kuitenkin väheksytty ja niitä tärkeämpinä on pidetty rikostarinoita ja tieteiskirjallisuutta. Esimerkiksi lännenlehdillä on pitkään ollut huono maine, vaikka syytä siihen ei ole. Monet länttämaiset pulp-lehdet olivat laadukkaasti tehtyjä ja niihin kirjoittivat tasokkaat kirjoittajat. Huono maine saattaa johtua siitä, että aiemmat pulp-historioitsijat keskittyivät lehtiin, jotka oli suunnattu enemmänkin nuorille ja lapsilukijoille kuin aikuislukijoille tarkoitettuun lehtiin. Urheilu- ja naisten pulpit olivat aikoinaan valtavan suosittuja nekin, mutta nykyään ne ovat lähes tyystin unohdettuja. Niihin kirjoittaneista kirjailijoista tunnetaan käytännössä vain ne, jotka kirjoittivat myös muualle, esimerkiksi rikoskirjailijat William R. Cox ja William Campbell Gault sekä tieteiskirjailija Robert Silverberg. Kaikki kolme kirjoittivat laajalti myös urheilutarinoita.

Toisaalta jännitys- ja rikoslehtien voi sanoa vaikuttaneen ainakin länsimaissa koko 1900-luvun kirjallisuuden kehitykseen, koska ilman niitä kovaksikeitetyn kirjallisuuden ihanteet eivät olisi syntyneet ja levinneet niin laajalle kuin ne tekivät. Sama koskee myös tieteiskirjallisuutta: ilman pulp-lehtiä monet kirjoittajat eivät olisi kovin helposti päässeet esille. Tämä koskee niin Ray Bradburya kuin Arthur C. Clarkeakin.

Kauhulehdet taas eivät olleet omana aikanaan kovinkaan suosittuja, ja esimerkiksi *Weird Talesin* kova maine on jälkimaailman ansiota, sillä suuri osa lehdien vakituisista kirjoittajista (Lovecraft, Robert E. Howard, Clark Ashton Smith) on myöhemmin nostettu kauhukirjallisuuden klassikoiksi.

Pulp-lehtien lajityyppiä

Yleensä on sanottu, että ensimmäiset pulp-lehdet 1800-1900-luvun vaihteesta eivät vielä tuottaneet juurikaan muistettavaa kirjallisuutta. Tarinat muistuttivat aikaisempia yritelmiä sekä vanhoja lukemistoja. Vuotta 1912 on pidetty keskeisenä muutoksen vuotena. Tuolloin ilmestyivät *All-Story*-nimisessä lehdessä Edgar Rice Burroughsin ensimmäiset teokset, ensiksi *Marsin prinsessa* ja heti perään

Tunnettu pulp-kirjallisuuden tutkija Juri Nummelin on koonnut keskeiset kirjoituksensa samoihin kansiin. Kovaa kyytiä ja kaunokaisia on perusteellinen ja monipuolinen johdatus lajityypikirjallisuuden historiaan.

Teoksessa on artikkelit muun muassa trillerien historiasta, kioskilänkkärien historiasta, sarjakuviin perustuvien romaanien historiasta, naisten kirjoittamista noir-jännäreistä, suomentamatta jääneistä kioskikirjallisuuden klassikoista, Zorrosta ja monesta muusta aiheesta. Tarzanin ja Mars-kirjojen tekijää Edgar Rice Burroughsia käsitellään monen eri artikkelin voimin. Lopuksi saadaan katsaus kuuden lajityypikirjailijan elämään ja tuotantoon.

Tämän kirjan luettuasi tiedät kaiken tietämisen arvoisen lajityypikirjallisuuden historiasta – ja vähän enemmänkin!

KUSTANTAMO HELMIVYÖ

kansisuunnittelu JT Lindroos

9 789527 211038